

ROKODELSTVO DANES

Uvodnik v tematski sklop o rokodelstvu

V zadnjih letih tako v stroki kot raziskovanju opažamo povečano zanimanje za rokodelstvo. Če je bilo še do nedavnega razumljeno predvsem kot praktična dejavnost oz. kulturna dediščina, se danes vse pogosteje obravnava kot dinamično polje sodobnega življenja, ki povezuje delo, ustvarjalnost, dediščino in gospodarstvo. Temu zgledu sledi tudi tematski blok Rokodelstvo. V slovenskem prostoru ima ukvarjanje z rokodelstvom pomembno mesto predvsem v etnologiji, konservatorstvu in muzeologiji, pri čemer je bila produkcija predvsem strokovne narave, medtem ko se znanstvena raziskovalna obravnava izrazi teje krepi šele v zadnjem desetletju.

Kljub temu da je rokodelstvo postalo način, s katerim lahko razmišljamo o tem, kako živimo, ostajajo številni razmisleki o praktičnih vidikih rokodelstva odprti in vabijo h kritični analizi. Viden premik predstavlja Zakon o rokodelstvu (ZORR), sprejet leta 2023, ki številnim odprtim razmislekom, potrebam in predlogom daje zakonodajni okvir. A vprašanje rokodelstva – njegovega razumevanja, vrednotenja in raziskovanja, tako mednarodno kot v slovenskem prostoru, je z različnimi poudarki aktualno že vsaj štiri desetletja. Sodobnost – zaznamovana s hitro spreminjajočimi se družbenimi in okoljskimi razmerami, globalizacijo ter podnebnimi in geopolitičnimi krizami kot novimi oblikami negotovosti, rokodelstvo postavlja v novo luč. V tem kontekstu rokodelstvo postaja polje, kjer se prepletajo tradicija in inovacija, lokalna znanja in globalni tokovi, individualna ustvarjalnost in skupnostna delovanja. Hkrati pa ponuja možnosti za razmislek o posameznikovi in družbeni ‚dobrobiti‘ (*well-being*) in je priročno polje za razvoj kreativnih industrij in družbeno-okoljskih trajnostnih praks, še zlasti pri ohranjanju historičnega grajenega okolja in nepremične dediščine.

Omenjena izhodišča so spodbudila organizacijo strokovnih in znanstvenih srečanj. Leta 2021 je simpozij Sodobnost tradicionalnih rokodelskih in obrtniških znanj in dejavnosti poudaril pomen ohranjanja rokodelskih znanj in potrebo po sistemski ureditvi. Mednarodni simpozij Prenos rokodelskih znanj in izkušenj (2023), ki se je osredotočal na prenos znanja in izobraževanje, je povezal raziskovalce, konservatorje ter predstavnike institucij iz Slovenije in tujine. Mednarodni znanstveni simpozij Delati etnografije z rokami: Ustvarjanje in pomen (sodobnega

rokodelstva (2025) pa je obravnaval sodobne antropološke pristope k raziskovanju rokodelstva. Ti dogodki so oblikovali prostor za razpravo o vlogi rokodelstva danes.

V tem kontekstu nastaja tudi pričujoči tematski blok, posvečen rokodelstvu. Sestavljajo ga trije znanstveni (dva izvirna in en pregledni) in štirje strokovni članki. Z izjemo enega, ki se posveča avstrijskemu prostoru, so vsi osredotočeni na slovenske teme. Skupaj tvorijo vpogled v raznolike prakse in interpretacije rokodelstva ter odpirajo prostor za nadaljnjo znanstveno refleksijo. Struktura prispevkov odseva stanje raziskav predvsem v slovenskem prostoru: medtem ko v mednarodnih okvirih v različnih aplikativnih in aplikativno-teoretskih raziskavah nastaja obsežen korpus novih raziskovalnih rezultatov, se v slovenskem prostoru znanstveni pogled na rokodelstvo redko poraja. Razlogi, zakaj je tako, si zaslužijo lastno – strokovno in znanstveno – refleksijo. S pričujočim tematskim blokom sva želeli začrtati smeri, v katere se razvijajo slovenske raziskave o rokodelstvu, in hkrati opozoriti na tiste, ki še čakajo poglobljeno obravnavo. Pomemben ostaja tudi razmislek o pozicionalnosti etnologov in antropologov v omenjenih raziskavah ter njihovih/naših epistemoloških izhodišč in odgovornosti.

Tematski blok uvaja refleksija staroste slovenske etnologije in raziskovalca rokodelstva na Slovenskem, Janeza Bogataja (2025). V prispevku Prenova in razvoj rokodelstva v Sloveniji avtor predstavi pregled pobud o raziskovanju in ohranjanju rokodelskih znanj ter meril, po katerih so bila ta vrednotena, in njihov kronološki razvoj. Oriše pobude in poskuse zagona izobraževalnih shem in centrov v zadnjih štirih desetletjih in pozdravi novi zakon, ki ponuja možnosti uresničitve nekaterih dolgo pričakovanih rešitev. Veronika Zavratnik in Neža Čebon Lipovec (2025) v svojem prispevku obravnavava sodobne raziskovalne in politične pristope k rokodelstvu. Predstaviva premike v razumevanju vloge rokodelstva, predstaviva pregled aktualnih premikov v raziskovanju in pokaževa, kako rokodelstvo presega dediščinske in gospodarske okvire ter postaja prostor družbene refleksije in presojanja razmerij med znanjem, telesnostjo, tehnologijo in ustvarjalnostjo. Poseben poudarek namenjava tradicionalnim gradbenim znanjem ter analizi slovenskih in evropskih pobud, ki rokodelstvo umeščajo v trajnostne in kulturne politike prihodnosti.

* Neža Čebon Lipovec, dr. zgodovine Evrope in Sredozemlja, docentka za področje dediščine, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije; neza.cl@fhs.upr.si.

** Veronika Zavratnik, dr. etnologije, kulturne in socialne antropologije, docentka za področje etnologije, Univerza na Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; veronika.zavratnik@ff.uni-lj.si.

V izvirnem znanstvenem članku Vprašanje avtentičnosti pri obnovi stavbne dediščine: Primer slamokrovstva etnolog-konservator Dušan Štepec (2025) avtentičnost obnove nepremične kulturne dediščine in uporabo tradicionalnih tehnologij in večšin presoja na primeru slamokrovstva, še zlasti na Dolenjskem. Avtor avtentičnost tehnoloških novosti pri pokrivanju streh s slamo presoja s stališč konservatorske doktrine, dediščinskih teorij in sodobnih kritičnih dediščinskih študij. Pregled problematike postavlja temeljna izhodišča za samorefleksijo (slovenskega) konservatorstva o lastnem poslanstvu, hkrati pa ponuja gradivo za nadaljnje teoretske razmisleke o rabi in razumevanju pojma avtentičnosti.

Drugi izvorni znanstveni članek Rokodelstvo kot delo: Preučevanje rokodelstva z vidika antropologije dela je prispeval antropolog Jernej Trebežnik (2025). Jedro razprave je odnos med rokodelstvom in delom oz. zaposlitvijo, ob čemer začrta stične točke med etnološkim raziskovanjem rokodelstva in antropologijo dela, torej obravnavo kulturnih in družbenih razsežnosti dela. S kronologijo slovenskega etnološkega raziskovanja rokodelstva analizira raziskave, ki so rokodelstvo sprva prikazovale kot pomembno prvino slovenske ljudske kulture, nato pa raziskave, ki rokodelstvo preučujejo v sodobnih družbenih okoliščinah in kot prakso mogočih anti- ali pokapitalističnih usmeritev.

Tanja Roženberger (2025) v članku Kulturni vidiki rokodelstva rokodelstvo kot pojem predstavi s stališča različnih znanstvenih disciplin in strok z interdisciplinarnimi pristopi, raziskavami in uporabo. Ohranjanje, uporabo, predvsem pa dokumentiranje rokodelskih tehnik in znanj prepozna kot temelj vseh štirih stebrov trajnosti. Poudari domet rokodelstva, ki sega vse od dizajna, oblikovanja, umetnosti, turizma, socialnih in aktivističnih praks ter zdravstva, ob koncu pa poudari tudi njegovo povezovalno in emancipatorno moč.

V članku Evropski projekti o rokodelstvu: Kako slovenski etnologi podpirajo razvoj dejavnosti in območij? Saša Poljak Istenič in Tajda Jovanovski (2025) ponudita pregled nekaterih večjih evropskih projektov, s katerimi Evropska unija spodbuja raziskovanje, razvijanje in ohranjanje rokodelskih panog z željo po krepitvi kapacitet in raziskav tržišča, in to tako na splošno kot z razvojem obrti in podpornega okolja na določenem območju. V izpostavljenih projektih – CommHeritour, AlpTextyles, Culturality – analizirata doprinos etnoloških raziskav k projektnim in drugim ciljem prav v luči uvodoma izpostavljenega vprašanja o vlogi etnologije v aplikativnih raziskavah.

Primer iz mednarodnega prostora sta prispevala Astrid Huber in Karl Stingl (2025). V svojem prispevku Izobraževanje o tradicionalnem rokodelstvu v izobraževalnem centru

avstrijske Zvezne agencije za spomenike – Informacijski in izobraževalni center za ohranjanje stavbne dediščine v kartuziji Mauerbach predstavita delovanje in naloge oddelka, ki se primarno posveča izobraževanju na področju tradicionalnega rokodelstva pri ohranjanju stavbne dediščine. Strnjeno predstavita izobraževalne tečaje, raziskovanje tradicionalnih gradbenih tehnik in preizkušanje inovativnih metod konserviranja in restavriranja. V sklepu predstavita evropske projekte (Modi-fy, ProHeritage, INCREAS, Heritage Train II), ki se ukvarjajo z nadaljnjim izobraževanjem na področju stavbne dediščine.

Zbrani prispevki kažejo, da je rokodelstvo danes plodno raziskovalno in aplikativno polje, v katerem se prepletajo vprašanja dediščine, dela, znanja, ustvarjalnosti, trajnosti, družbene pravičnosti in prihodnosti. Tematski blok Rokodelstvo odpira vpogled v raznolike metodološke in teoretske pristope k obravnavi rokodelstva ter obenem nakaže vrzeli in dileme, ki kličejo po nadaljnjih, poglobljenih raziskavah. Prispevki hkrati opozarjajo na pomembnost tesnega sodelovanja med rokodelci, raziskovalci, konservatorji, izobraževalnimi ustanovami in odločevalci pri soustvarjanju politik in praks na področju rokodelstva. Upava, da bo tematski blok spodbudil nove razmisleke o pozicionalnosti raziskovalcev, o družbeni odgovornosti stroke ter o tem, kako lahko rokodelstvo prispeva k oblikovanju bolj vzdržnih in pravičnih prihodnosti za vse.

Literatura in viri

BOGATAJ, Janez: Prenova in razvoj rokodelstev v Sloveniji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 7–12.

HUBER, Astrid in Karl Stingl: Izobraževanje o tradicionalnem rokodelstvu v izobraževalnem centru avstrijske Zvezne agencije za spomenike – Informacijski in izobraževalni center za ohranjanje stavbne dediščine v kartuziji Mauerbach. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 60–67.

POLJAK ISTENIČ, Saša in Tajda Jovanovski: Evropski projekti o rokodelstvu: Kako slovenski etnologi podpirajo razvoj dejavnosti in območij? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 54–59.

ROŽENBERGAR, Tanja: Kulturni vidiki rokodelstva. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 47–53.

ŠTEPEC, Dušan: Vprašanje avtentičnosti pri obnovi stavbne dediščine: Primer slamokrovstva. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 23–34.

TREBEŽNIK, Jernej: Rokodelstvo kot delo: Preučevanje rokodelstva z vidika antropologije dela. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 35–46.

ZAVRATNIK, Veronika in Neža Čebtron Lipovec: Rokodelstvo v sedanjosti in prihodnosti. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 13–22.